HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

29 martie 2011 *

În cauza C-565/08,

având ca obiect o acțiune în constatarea neîndeplinirii obligațiilor formulată în temeiul articolului 226 CE, introdusă la 19 decembrie 2008,

Comisia Europeană, reprezentată de domnii E. Traversa și L. Prete, în calitate de agenți, cu domiciliul ales în Luxemburg,

reclamantă,

împotriva

Republicii Italiene, reprezentată inițial de doamna I. Bruni și ulterior de doamna G. Palmieri, în calitate de agenți, asistate de doamna W. Ferrante, avvocato dello Stato, cu domiciliul ales în Luxemburg,

pârâtă,

* Limba de procedură: italiana.

CURTEA (Marea Cameră),

compusă din domnul A. Tizzano, președintele Camerei întâi, îndeplinind funcția de președinte, domnii J. N. Cunha Rodrigues, K. Lenaerts și J.-C. Bonichot, președinți de cameră, domnii A. Rosas, M. Ilešič, J. Malenovský, U. Lõhmus (raportor), E. Levits, A. Ó Caoimh și L. Bay Larsen și doamnele P. Lindh și M. Berger, judecători,

avocat general: domnul J. Mazák,
grefier: doamna M. Ferreira, administrator principal,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 24 martie 2010,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 6 iulie 2010,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Prin cererea introductivă, Comisia Comunităților Europene solicită Curții să constate că, prin prevederea unor dispoziții care impun avocaților obligația de respectare a unor tarife maxime, Republica Italiană nu și-a îndeplinit obligațiile care îi revin în temeiul articolelor 43 CE și 49 CE.

Cadrul juridic național

2 Cadrul legal al profesiei de avocat este stabilit în Italia prin Decretul-lege regal nr. 1578 de reglementare a profesiilor de „avvocato" și „procuratore legale" (regio decreto legge n. 1578 – ordinamento delle professioni di avvocato e procuratore legale) din 27 noiembrie 1933 (GURI nr. 281 din 5 decembrie 1933, p. 5521), modificat și aprobat prin Legea nr. 36 din 22 ianuarie 1934 (GURI nr. 24 din 30 ianuarie 1934), cu modificările ulterioare (denumit în continuare „Decretul-lege regal"). În temeiul articolelor 52-55 din Decretul-lege regal, pe lângă Ministerul Justiției, se instituie Consiglio nazionale forense (Consiliul Național al Barourilor de Avocați, denumit în continuare „CNF"), compus din avocați aleși de confrații lor, existând câte un reprezentant pentru fiecare regiune corespunzătoare unei curți de apel.

3 Potrivit prevederilor articolului 57 din Decretul-lege regal, criteriile de stabilire a onorariilor și a indemnizațiilor cuvenite avocaților și „procuratori legali", atât în materie civilă și penală, cât și în materie extrajudiciară, sunt fixate o dată la doi ani în urma deliberării CNF. În continuare, aceste criterii trebuie aprobate de ministrul justiției, pe baza avizului Comitato interministeriale dei prezzi (Comitetul interministerial pentru prețuri), după consultarea Consiglio di Stato (Consiliul de Stat).

4 Potrivit articolului 58 din Decretul-lege regal, criteriile vizate la articolul 57 din acesta sunt stabilite în funcție de valoarea litigiului și de gradul instanței sesizate, iar în procedurile penale, și în funcție de durata acestora. Pentru fiecare act sau serie de acte, se stabilesc o limită maximă și o limită minimă a valorii onorariilor. În materie extrajudiciară, se ține seama de importanța cauzei.

5 Articolul 60 din Decretul-lege regal prevede că stabilirea onorariilor este realizată de autoritatea judiciară pe baza criteriilor menționate, ținându-se seama de importanța aspectelor tratate și de numărul acestora. Onorariul stabilit trebuie să se încadreze între limita maximă și limita minimă fixate în prealabil. Cu toate acestea, în cazuri

deosebit de importante, ținându-se seama de caracterul special al litigiilor și atunci când valoarea intrinsecă a prestației o justifică, instanța poate depăși limita maximă. Instanța poate, viceversa, atunci când cauza este ușor de tratat, să stabilească onorarii sub limita minimă. În ambele cazuri, decizia instanței trebuie motivată.

6 Potrivit articolului 61 alineatul 1 din Decretul-lege regal, onorariile practicate de avocați față de clienții lor, atât în materie judiciară, cât și în materie extrajudiciară, se determină, în lipsa unei convenții speciale, pe baza criteriilor stabilite la articolul 57, ținând seama de importanța și de numărul aspectelor tratate. Conform alineatului 2 din același articol, aceste onorarii pot fi mai ridicate decât cele puse în sarcina părții obligate la plata cheltuielilor de judecată în cazul în care caracterul special al litigiului sau valoarea serviciului prestat le justifică.

7 Articolul 24 din Legea nr. 794 privind onorariile avocaților pentru prestațiile judiciare în materie civilă (legge n. 794 – onorari di avvocato per prestazioni giudiziali in materia civile) din 13 iunie 1942 (GURI nr. 172 din 23 iulie 1942) prevede că nu se poate deroga de la onorariile minime stabilite pentru prestațiile avocaților, sub sancțiunea nulității oricărei convenții contrare.

8 Articolul 13 din Legea nr. 31 privind libera prestare a serviciilor furnizate de avocații resortisanți ai altor state membre ale Comunității Europene (legge n. 31 – libera prestazione di servizi da parte degli avvocati cittadini di altri Stati membri della Comunità europea) din 9 februarie 1982 (GURI nr. 42 din 12 februarie 1982, p. 1030), care transpune Directiva 77/249/CE a Consiliului din 22 martie 1977 de facilitare a exercitării efective a libertății de a presta servicii de către avocați (JO L 78, p. 17, Ediție specială, 06/vol. 1, p. 46), extinde obligația de respectare a tarifelor profesionale în vigoare și în cazul avocaților din alte state membre care desfășoară activități judiciare și extrajudiciare în Italia.

9 Drepturile și onorariile avocaților au fost reglementate succesiv prin mai multe decrete ministeriale, dintre care ultimele trei sunt Decretul nr. 392 din 24 noiembrie 1990, Decretul nr. 585 din 5 octombrie 1994 și Decretul nr. 127 din 8 aprilie 2004.

10 În conformitate cu decizia CNF anexată la Decretul ministerial nr. 127 din 8 aprilie 2004 (GURI nr. 115 din 18 mai 2004, denumită în continuare „decizia CNF"), tarifele aplicabile onorariilor avocaților sunt împărțite în trei capitole, respectiv capitolul I, privind prestațiile judiciare atât în materie civilă și administrativă, cât și în materie fiscală, capitolul II, privind prestațiile judiciare în materie penală, și capitolul III, privind prestațiile extrajudiciare.

11 În ceea ce privește capitolul I, articolul 4 alineatul 1 din decizia CNF interzice orice derogare de la onorariile și de la drepturile stabilite pentru serviciile prestate de avocați.

12 În ceea ce privește capitolul II, articolul 1 alineatele 1 și 2 din decizia amintită prevede că, pentru determinarea onorariilor vizate în tablou, trebuie să se țină seama de natura, de complexitatea și de gravitatea cauzei, a acuzațiilor și a învinuirilor, de numărul și de importanța aspectelor tratate și de impactul lor patrimonial, de durata procedurii și a procesului, de valoarea prestației efectuate, de numărul avocaților care au colaborat și au împărțit sarcina apărării, de soluția pronunțată, având în vedere de asemenea consecințele civile, precum și de situația financiară a clientului. În ceea ce privește cauzele care impun o implicare specială, ca urmare a complexității situației de fapt sau a aspectelor juridice tratate, onorariile pot atinge de patru ori nivelul maxim stabilit.

13 În ceea ce privește capitolul III, articolul 1 alineatul 3 din decizia CNF prevede că, în dosarele care prezintă importanță, complexitate sau dificultate specială, limita maximă a onorariilor poate ajunge până la de două ori nivelul maxim stabilit, iar în

dosarele de importanță excepțională, limita maximă poate ajunge până la de patru ori nivelul maxim stabilit, în temeiul avizului consiliului baroului competent. Articolul 9 din această decizie precizează că, în cazul unei disproporții vădite, din motive proprii cauzei, între prestație și onorariile prevăzute în tablou, nivelurile maxime pot fi majorate la un nivel superior celui prevăzut la articolul 1 alineatul 3 din decizia menționată, în temeiul avizului consiliului baroului competent, iar nivelurile minime pot fi reduse.

14 Decretul-lege nr. 223 din 4 iulie 2006 (GURI nr. 153 din 4 iulie 2006), aprobat prin Legea nr. 248 din 4 august 2006 (GURI nr. 186 din 11 august 2006, denumit în continuare „Decretul Bersani"), a modificat dispozițiile privind onorariile avocaților. Articolul 2 din decretul menționat, intitulat „Dispoziții urgente privind protecția concurenței în sectorul serviciilor profesionale", prevede următoarele la alineatele 1 și 2:

„1. În conformitate cu principiul comunitar al liberei concurențe și cu cel al liberei circulații a persoanelor și a serviciilor, precum și pentru a garanta utilizatorilor posibilitatea efectivă a unei alegeri în exercitarea drepturilor lor și posibilitatea de a compara prestațiile oferite pe piață, începând cu data intrării în vigoare a prezentului decret, sunt abrogate actele cu putere de lege și normele administrative care prevăd în cazul profesiilor liberale și al activităților intelectuale:

a) tarife fixe sau tarife minime obligatorii și, prin urmare, interdicția de a stabili prin contract remunerații care depind de realizarea obiectivelor urmărite;

[...]

2. Această măsură nu aduce atingere dispozițiilor referitoare la [...] eventualele tarife maxime stabilite în prealabil în mod general pentru protecția beneficiarilor. Instanța stabilește cheltuielile de judecată și onorariile, în cazul determinării cheltuielilor de judecată pe cale judecătorească și al asistenței judiciare, pe baza tarifului profesional. [...]"

15 Potrivit articolului 2233 din Codul civil italian (codice civile), în general, remunerația în temeiul unui contract de prestare de servicii, în cazul în care nu este convenită de părți și nu poate fi determinată potrivit tarifelor sau uzanțelor în vigoare, este stabilită de instanță, după ascultarea asociației profesionale din care face parte prestatorul. În orice caz, cuantumul remunerației trebuie adaptat ținând seama de importanța prestației și de prestigiul profesiei. În afară de cazul în care este încheiat în scris, orice acord între avocații sau stagiarii împuterniciți și clienții lor, prin care se stabilesc remunerațiile profesionale, este nul.

Procedura precontencioasă

16 Prin scrisoarea de punere în întârziere din 13 iulie 2005, Comisia a atras atenția autorităților italiene cu privire la o posibilă incompatibilitate a anumitor dispoziții naționale referitoare la activitățile extrajudiciare ale avocaților cu articolul 49 CE. Autoritățile italiene au răspuns prin scrisoarea din 19 septembrie 2005.

17 Ulterior, Comisia a completat în două rânduri analiza realizată în scrisoarea de punere în întârziere. Într-o primă scrisoare de punere în întârziere complementară, din 23 decembrie 2005, Comisia a considerat incompatibile cu articolele 43 CE și 49 CE dispozițiile italiene care prevăd obligația de respectare a tarifelor impuse pentru activitățile judiciare și extrajudiciare exercitate de avocați.

18 Republica Italiană a răspuns prin scrisorile din 9 martie 2006, din 10 iulie 2006 și din 17 octombrie 2006 și a informat Comisia în legătură cu noua reglementare italiană aplicabilă în materie de onorarii ale avocaților, respectiv Decretul Bersani.

19 Printr-o a doua scrisoare de punere în întârziere complementară, din 23 martie 2007, Comisia, ținând seama de această nouă reglementare, și-a completat din nou poziția. Republica Italiană a răspuns prin scrisoarea din 21 mai 2007.

20 Prin scrisoarea din 3 august 2007, Comisia a solicitat în continuare autorităților italiene informații cu privire la modalitățile de rambursare a cheltuielilor efectuate de avocați. Republica Italiană a răspuns prin scrisoarea din 28 septembrie 2007.

21 Întrucât a considerat acest răspuns nesatisfăcător, la 4 aprilie 2008, Comisia a adresat Republicii Italiene un aviz motivat, în care a arătat că dispozițiile naționale care impun obligația avocaților de respectare a tarifelor maxime sunt incompatibile cu articolele 43 CE și 49 CE. Această obligație ar rezulta, în special, din dispozițiile articolelor 57 și 58 din Decretul-lege regal, din articolul 24 din Legea nr. 794 din 13 iunie 1942, din articolul 13 din Legea nr. 31 din 9 februarie 1982, din dispozițiile relevante ale Decretului ministerial nr. 392 din 24 noiembrie 1990, ale Decretului ministerial nr. 585 din 5 octombrie 1994 și ale Decretului ministerial nr. 127 din 8 aprilie 2004, precum și din dispozițiile Decretului Bersani (denumite în continuare, împreună, „dispozițiile în litigiu"). Comisia a invitat acest stat membru să ia măsurile necesare pentru a se conforma acestui aviz în termen de două luni de la primire. Republica Italiană a răspuns prin scrisoarea din 9 octombrie 2008.

22 Întrucât a considerat că Republica Italiană nu a remediat încălcarea reproșată, Comisia a decis să formuleze prezenta acțiune.

Cu privire la acțiune

Argumentele părților

23 Prin acțiunea formulată, Comisia reproșează Republicii Italiene că a prevăzut, cu încălcarea articolelor 43 CE și 49 CE, dispoziții care impun avocaților obligația de a respecta tarife maxime pentru determinarea onorariilor lor.

24 Potrivit Comisiei, obligația menționată rezultă din Decretul Bersani, care, deși a abrogat tarifele fixe sau minime aplicabile onorariilor avocaților, a menținut expres obligația de respectare a tarifelor maxime în numele protecției consumatorilor. Această interpretare ar fi, pe de altă parte, confirmată de CNF, de consiliul baroului din Torino, precum și de Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (Autoritatea pentru Protecția Concurenței și a Pieței), în documentele lor oficiale.

25 Faptul că același decret ar fi abrogat interdicția stabilirii prin contract a remunerațiilor care depind de realizarea obiectivelor urmărite – așa-numitul „pact *de quota litis*" – nu poate infirma concluzia potrivit căreia respectarea acestor tarife maxime este întotdeauna obligatorie în toate cazurile în care nu s-a încheiat un astfel de pact. De altfel, în cursul fazei precontencioase, autoritățile italiene nu ar fi negat niciodată caracterul obligatoriu al respectivelor tarife maxime.

26 De asemenea, Comisia subliniază că excepțiile prevăzute la tarifele maxime aplicabile onorariilor avocaților nu exclud, ci, dimpotrivă, confirmă că tarifele maxime ale onorariilor se aplică în general.

27 Comisia susține că dispozițiile în litigiu au drept efect descurajarea avocaților stabiliți în alte state membre să se stabilească în Italia sau să furnizeze servicii temporar în Italia și, în consecință, constituie restricții privind libertatea de stabilire în sensul articolului 43 CE, precum și privind libera prestare a serviciilor, în sensul articolului 49 CE.

28 Astfel, Comisia consideră că un tarif maxim obligatoriu, care se aplică independent de calitatea prestației, de munca necesară pentru a o efectua și de costurile suportate pentru aceasta, poate face neatrăgătoare piața italiană a prestațiilor juridice pentru profesioniștii stabiliți în alte state membre.

29 Potrivit Comisiei, aceste restricții rezultă, în primul rând, din obligația impusă avocaților de a-și calcula onorariile pe baza unui barem extrem de complex, care generează un cost suplimentar, în special pentru avocații stabiliți în afara Italiei. În cazul în care acești avocați ar utiliza anterior un alt sistem de calcul al onorariilor lor, ar fi obligați să renunțe la sistemul respectiv pentru a se adapta la sistemul italian.

30 În al doilea rând, existența unor tarife maxime aplicabile onorariilor avocaților ar împiedica remunerarea corectă a serviciilor avocaților stabiliți în alte state membre decât Republica Italiană, descurajând anumiți avocați, care practică onorarii mai ridicate decât cele fixate prin dispozițiile în litigiu, să furnizeze servicii temporar în Italia sau să se stabilească în acest stat membru. Astfel, potrivit Comisiei, marja de profit maximă este stabilită independent de calitatea serviciului furnizat, de experiența avocatului, de specializarea sa, de timpul pe care îl consacră cauzei, de situația economică a clientului și, în plus, de eventualitatea ca avocatul să fie obligat să se deplaseze pe distanțe mari.

31 În al treilea rând, Comisia consideră că sistemul italian al tarifelor aduce atingere libertății contractuale a avocatului, împiedicându-l să realizeze oferte ad-hoc în

anumite situații și/sau anumitor clienți. Prin urmare, dispozițiile în litigiu ar putea conduce la o pierdere de competitivitate pentru avocații stabiliți în alte state membre, întrucât îi privează de tehnici eficiente de intrare pe piața juridică italiană. Pe cale de consecință, Comisia consideră că dispozițiile în litigiu constituie un obstacol în calea accesului pe piața italiană a serviciilor juridice pentru avocații stabiliți în alte state membre.

32 În principal, Republica Italiană contestă nu existența în ordinea juridică italiană a tarifelor maxime menționate, ci caracterul obligatoriu al acestora, susținând că există numeroase derogări în sensul depășirii acestor limite, fie prin voința avocaților și a clienților acestora, fie prin intervenția instanței.

33 Potrivit acestui stat membru, în temeiul articolului 2233 din Codul civil italian, criteriul principal care permite fixarea onorariilor avocaților îl reprezintă contractul încheiat între avocat și clientul său, în timp ce tarifele aplicabile onorariilor avocaților nu constituie decât un criteriu subsidiar, utilizabil în lipsa unei remunerații fixate liber de părțile la contract, în cadrul exercitării autonomiei lor contractuale.

34 În plus, onorariile calculate pe bază orară ar fi vizate expres la punctul 10 din capitolul III al deciziei CNF, drept metodă alternativă de calcul al onorariilor în materie extrajudiciară.

35 De asemenea, în urma adoptării Decretului Bersani, interdicția încheierii între client și avocat a unui acord care prevede o remunerație în funcție de soluția litigiului ar fi fost abrogată definitiv în ordinea juridică italiană.

36 În ce privește derogările de la tarifele maxime aplicabile onorariilor avocaților, Republica Italiană subliniază că, în toate dosarele care prezintă importanță, complexitate sau dificultate specială ca urmare a aspectelor juridice tratate, avocații și clienții lor pot conveni, fără a fi necesar vreun aviz al consiliului baroului competent, ca onorariile să ajungă până la de două ori nivelul maxim al acestor tarife sau chiar, în materie penală, până la de patru ori nivelul maxim al acestora.

37 Viceversa, avizul prealabil al consiliului baroului competent ar fi necesar atât în materie civilă, cât și în materie extrajudiciară atunci când cauzele prezintă importanță extraordinară, în scopul majorării onorariilor până la de patru ori nivelurile maxime prevăzute, și în cazul în care există o disproporție vădită între prestația profesională și onorariile prevăzute în tarifele aplicabile acestor onorarii, cu scopul de a majora de asemenea onorariile menționate peste aceste niveluri maxime.

38 Cu titlu subsidiar, Republica Italiană susține că dispozițiile în litigiu nu cuprind nicio măsură care restrânge libertatea de stabilire sau libera prestare a serviciilor și că obiecțiile Comisiei nu sunt întemeiate.

39 Astfel, în ceea ce privește costurile suplimentare, existența a două reglementări, respectiv cea a statului membru de origine și cea a statului membru gazdă, nu poate constitui prin ea însăși un motiv care permite să se susțină că dispozițiile în litigiu sunt restrictive, întrucât normele profesionale în vigoare în statul membru gazdă ar fi aplicabile avocaților proveniți din alte state membre în temeiul Directivei 77/249 și al Directivei 98/5/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 februarie 1998 de facilitare a exercitării cu caracter permanent a profesiei de avocat într-un stat membru, altul decât cel în care s-a obținut calificarea (JO L 77, p. 36, Ediție specială, 06/vol. 3, p. 24), independent de normele aplicabile în statul membru de origine.

40 În ceea ce privește pretinsa reducere a marjelor de profit, dispozițiile în litigiu ar prevedea în mod detaliat rambursarea integrală a tuturor cheltuielilor aferente deplasării, pe bază de documente justificative, și, în plus, ar acorda o indemnizație de deplasare pentru orele de lucru pierdute în cursul acesteia. Aceste cheltuieli s-ar adăuga la drepturile, onorariile și cheltuielile generale ale avocaților și ar fi rambursate, în temeiul principiului nediscriminării, atât avocaților stabiliți în Italia care trebuie să se deplaseze pe teritoriul național, cât și avocaților stabiliți în alte state membre care trebuie să se deplaseze în Italia.

Aprecierea Curții

41 Cu titlu introductiv, trebuie să se constate că din toate dispozițiile în litigiu reiese că tarifele maxime aplicabile onorariilor avocaților constituie norme obligatorii din punct de vedere juridic, în măsura în care sunt prevăzute de un text de lege.

42 Presupunând chiar că avocații și clienții lor sunt, în practică, liberi să convină prin contract cu privire la remunerația avocaților în funcție de orele prestate sau în funcție de soluția litigiului, astfel cum arată Republica Italiană, totuși, tarifele maxime rămân obligatorii în ipoteza în care nu există o convenție între avocați și clienți.

43 Pe de altă parte, Comisia a considerat, în mod întemeiat, că existența derogărilor care permit depășirea, în anumite condiții, a limitelor maxime ale cuantumului onorariilor până la de două ori sau până la de patru ori acest nivel sau chiar mai mult confirmă aplicarea, în general, a tarifelor maxime ale onorariilor.

44 În consecință, argumentul Republicii Italiene potrivit căruia, în sistemul său juridic, nu există nicio obligație a avocaților de a respecta tarife maxime cu ocazia determinării onorariilor lor nu poate fi primit.

45 În continuare, în legătură cu existența restricțiilor privind libertatea de stabilire, precum și privind libera prestare a serviciilor la care se referă articolul 43 CE și, respectiv, articolul 49 CE, reiese dintr-o jurisprudență constantă că astfel de restricții constau în măsuri care interzic, îngreunează sau fac mai puțin atractivă exercitarea acestor libertăți (a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 ianuarie 2002, Comisia/Italia, C-439/99, Rec., p. I-305, punctul 22, Hotărârea din 5 octombrie 2004, CaixaBank France, C-442/02, Rec., p. I-8961, punctul 11, Hotărârea din 30 martie 2006, Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti, C-451/03, Rec., p. I-2941, punctul 31, și Hotărârea din 4 decembrie 2008, Jobra, C-330/07, Rep., p. I-9099, punctul 19).

46 În special, noțiunea de restricție privește măsurile adoptate de un stat membru, care, chiar dacă sunt aplicabile fără distincție, afectează accesul pe piață pentru agenții economici din alte state membre și împiedică astfel comerțul intracomunitar (a se vedea în acest sens Hotărârea CaixaBank France, citată anterior, punctul 12, și Hotărârea din 28 aprilie 2009, Comisia/Italia, C-518/06, Rep., p. I-3491, punctul 64).

47 În speță, părțile nu contestă că dispozițiile în litigiu se aplică în mod uniform tuturor avocaților care furnizează servicii pe teritoriul italian.

48 Comisia consideră totuși că aceste dispoziții constituie o restricție în sensul articolelor sus-menționate în măsura în care pot determina, în cazul avocaților stabiliți în alte state membre decât Republica Italiană și care furnizează servicii în acest stat, costuri suplimentare generate de aplicarea sistemului italian al onorariilor, precum și o reducere a marjelor de profit și, în consecință, o pierdere de competitivitate.

49 În această privință, trebuie să se reamintească de la bun început faptul că o reglementare a unui stat membru nu constituie o restricție în sensul Tratatului CE numai pentru că alte state membre aplică norme mai puțin stricte sau mai avantajoase din punct de vedere economic pentru prestatorii de servicii similare stabiliți pe teritoriul lor (a se vedea Hotărârea din 28 aprilie 2009, Comisia/Italia, citată anterior, punctul 63 și jurisprudența citată).

50 Așadar, existența unei restricții în sensul tratatului nu poate fi dedusă din simplul fapt că, în vederea calculului onorariilor pentru prestațiile furnizate în Italia, avocații stabiliți în alte state membre decât Republica Italiană trebuie să se familiarizeze cu normele aplicabile în acest stat membru.

51 În schimb, o astfel de restricție există în special dacă acești avocați sunt lipsiți de posibilitatea de a intra pe piața statului membru gazdă în condiții de concurență normale și eficiente (a se vedea în acest sens Hotărârea CaixaBank France, citată anterior, punctele 13 și 14, Hotărârea din 5 decembrie 2006, Cipolla și alții, C-94/04 și C-202/04, Rec., p. I-11421, punctul 59, precum și Hotărârea din 11 martie 2010, Attanasio Group, C-384/08, Rep., p. I-2055, punctul 45).

52 Or, se impune să se constate că nu s-a demonstrat de Comisie că dispozițiile în litigiu au un astfel de obiect sau de efect.

53 Astfel, Comisia nu a reușit să demonstreze că regimul respectiv a fost conceput într-un mod care aduce atingere accesului, în condiții de concurență normale și eficace, pe piața italiană a serviciilor în cauză. În această privință, trebuie arătat că regimul italian al onorariilor se caracterizează printr-o flexibilitate care pare să permită o remunerare corectă a oricărui tip de prestații furnizate de avocați. Astfel, este posibilă majorarea onorariilor până la de două ori nivelul tarifelor maxime aplicabile, în dosarele care prezintă importanță, complexitate sau dificultate speciale, sau până la de patru ori nivelul tarifelor maxime pentru cele care prezintă importanță excepțională, sau chiar peste acest nivel, în caz de disproporție vădită, în raport cu circumstanțele cauzei, între prestațiile avocatului și tarifele maxime prevăzute. Astfel, în mai multe

situații, avocații pot încheia în mod legal un acord special cu clientul lor în vederea stabilirii valorii onorariilor.

54 Întrucât nu a stabilit că dispozițiile în litigiu creează un obstacol în calea accesului avocaților proveniți din alte state membre la piața italiană în cauză, argumentarea Comisiei prin care se urmărește existența unei restricții în sensul articolelor 43 CE și 49 CE nu poate fi primită.

55 În consecință, acțiunea trebuie respinsă.

Cu privire la cheltuielile de judecată

56 Potrivit articolului 69 alineatul (2) din Regulamentul de procedură, partea care cade în pretenții este obligată, la cerere, la plata cheltuielilor de judecată. Întrucât Republica Italiană nu a solicitat obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată, se impune să se decidă că fiecare dintre părți suportă propriile cheltuieli de judecată.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară și hotărăște:

1) **Respinge acțiunea.**

2) **Comisia Europeană și Republica Italiană suportă propriile cheltuieli de judecată.**

Semnături